

โมกราชินี พรรณไม้ชนิดใหม่ ของโลกในสกุลโมกมัน จากประเทศไทย*

อวิชัย สันติสุข

ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์

ราชบัณฑิตยสถาน

ในหนังสือพรรณพฤกษชาติของประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ ระบุว่า พรรณไม้สกุลโมกมัน (*Wrightia*) ในวงศ์ลันทม (Apocynaceae) มี ๑๐ ชนิด. หนึ่งในจำนวนนี้ คาดว่าจะเป็นชนิดใหม่ของโลก (*Wrightia* sp. 1) จากตัวอย่างพรรณไม้แห้งที่เก็บรวบรวมโดย อวิชัย สันติสุข และเต็ม สมิตินันท์ เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕ บริเวณภูเขาหินปูนที่แห้งแล้งในป่าละเมาะธรรมชาติรอบวัด พระพุทธบาท อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี, แต่เป็นเพียง ตัวอย่างเดียวที่มีส่วนต่างๆ ของพืชยังไม่ครบถ้วน. ได้มีการค้นหาลักษณะของพรรณไม้ชนิดนี้อีกหลายครั้งต่อมา จนกระทั่งค้นพบ ต้นไม้ที่มีส่วนต่างๆ สมบูรณ์ ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๔ จึงสรุปได้ว่าเป็นพรรณไม้ของสกุลโมกมันชนิดใหม่ ที่มีลักษณะเด่นของรยางค์ กลีบดอกที่ยาวเรียวเป็นริ้วแตกแขนงจำนวนมาก, เป็นพรรณไม้ถิ่นเดียวที่หายากและใกล้จะสูญพันธุ์. ดังนั้น เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติฯ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, กรมป่าไม้ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ใช้ชื่อในพระนามว่า โมกสิริกิติ์ (*Wrightia sirikitiae* Middleton & Santisuk).

คำสำคัญ : โมกราชินี, โมกสิริกิติ์

ประวัติการค้นพบ

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒ ดร. ดี.เจ. มิตเติลตัน ผู้เชี่ยวชาญพรรณไม้วงศ์ลันทม (Apocynaceae) แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ตีพิมพ์ผลงานการศึกษา

ทบทวนพรรณไม้วงศ์ลันทมของประเทศไทย ในหนังสือพรรณพฤกษชาติของประเทศไทย^๑ ระบุถึงพรรณไม้สกุลโมกมัน (*Wrightia*) ๙ ชนิด และอีก ๑ ชนิด คาดว่าจะเป็นพรรณไม้ชนิดใหม่ (*Wrightia* sp. 1)

โดยศึกษาจากตัวอย่างพรรณไม้แห้งที่สำรวจพบและเก็บรวบรวมโดย อวิชัย สันติสุข และเต็ม สมิตินันท์ นักพฤกษศาสตร์ของกรมป่าไม้ ในป่าละเมาะธรรมชาติ บนภูเขาหินปูนที่แห้งแล้งรอบวัดพระพุทธบาท อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕, แต่ยังไม่สรุปและยืนยันไม่ได้ว่าเป็นพรรณไม้ชนิดใหม่ เนื่องจากตัวอย่างพรรณไม้ที่ใช้ศึกษาและอ้างอิงมีเพียงตัวอย่างเดียวและไม่สมบูรณ์. ต่อมาผู้เขียนมีโอกาสได้ศึกษาและเทียบเคียงตัวอย่างพรรณไม้ชนิดนี้กับตัวอย่างพรรณไม้แห้งชนิดต่างๆ ของสกุลโมกมันและสกุลใกล้เคียงที่เก็บสะสมไว้ในพิพิธภัณฑ์หอพรรณไม้ (herbaria) ในต่างประเทศหลายแห่ง คือ สวนพฤกษศาสตร์คิว กรุงลอนดอน สหราชอาณาจักร, มหาวิทยาลัยไลเดน ประเทศเนเธอร์แลนด์, พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส, มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด, สวนพฤกษศาสตร์กรุงนิวยอร์ก และพิพิธภัณฑ์แห่งชาติสมีทโซเนียน

* บรรยายในการประชุมสำนักวิทยาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๔

ประเทศสหรัฐอเมริกา, สวนพฤกษ-
ศาสตร์คุนหมิง ประเทศสาธารณรัฐ
ประชาชนจีน, มหาวิทยาลัยเกียวโต
และมหาวิทยาลัยโตเกียว ประเทศ
ญี่ปุ่น ไม่ปรากฏว่ามีตัวอย่างพรรณ
ไม้ที่มีลักษณะเหมือนหรือคล้ายคลึง
กับพรรณไม้ชนิดนี้ อีกทั้งยังไม่เคย
ปรากฏชื่อหรือรายงานลักษณะรูป
พรรณของพรรณไม้ชนิดนี้มาก่อน,
จึงตั้งข้อสังเกตไว้ว่า น่าจะเป็น
โมกมันชนิดใหม่ของโลก. ในเดือน
กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ ผู้เขียนมี
โอกาสเดินทางไปสำรวจถิ่นกำเนิดของ
ต้นไม้ชนิดนี้อีกครั้ง ณ สถานที่เดิม
ในช่วงเวลาที่ห่างกันถึง ๒๙ ปี, เป็น
ที่น่ายินดีว่า สภาพป่าละเมาะและภูมิ-
ประเทศภูเขาหินปูนที่ล้อมรอบวัด
พระพุทธบาท ยังคงความอุดมสมบูรณ์
ตามธรรมชาติเช่นเดิม ได้พบต้นไม้ที่
เก็บตัวอย่างครั้งแรก และต้นอื่นๆ
บางต้นกำลังออกดอกและติดผล จึง
ได้เก็บตัวอย่างพรรณไม้แห้งเพิ่มเติม
ร่วมกับ ดร. ดี.เจ. มิดเดิลตัน และนัก
พฤกษศาสตร์ของกรมป่าไม้. จาก
การศึกษาตัวอย่างพรรณไม้ที่สมบูรณ์
อีกหลายตัวอย่าง จึงหาข้อยุติและ
สรุปได้ว่าเป็นพรรณไม้ชนิดใหม่ของ
โลกในสกุลโมกมัน วงศ์ลันทม วงศ์ย่อย
Apocynoideae.

พรรณไม้ชนิดใหม่ของสกุล
โมกมัน มีลักษณะเด่นของรยางค์กลีบ
ดอกที่ยาวเรียวเป็นริ้วแตกแขนง
จำนวนมาก แตกต่างจากพรรณไม้
ชนิดอื่นของสกุลอย่างเด่นชัด. ชนิดที่
มีลักษณะใกล้เคียงได้แก่ *Wrightia*
antidysenterica (L.) R.Br. ของ

ประเทศศรีลังกา. พรรณไม้ชนิดใหม่มี
สถานภาพเป็นพรรณไม้ถิ่นเดียว
(endemic species) ที่หายากและ
ใกล้จะสูญพันธุ์, กรมป่าไม้จึงขอ
พระราชทานพระราชานุญาต ใช้ชื่อ
พรรณไม้ชนิดใหม่ของสกุลโมกมัน ใน
พระนามสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
พระบรมราชินีนาถ ว่า *Wrightia*
sirikitiae Middleton & Santisuk
หรือ “โมกราชินี” เพื่อเป็นการเทิด
พระเกียรติของสมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ, จากการที่พระองค์
ท่านได้ทรงสนับสนุนและทรงริเริ่ม
โครงการต่างๆ ด้านการอนุรักษ์และ
ฟื้นฟูทรัพยากรความหลากหลายทาง

ชีวภาพในประเทศไทยอย่างจริงจัง
และต่อเนื่อง, และเพื่อความเป็นสิริ
มงคลในวงการพฤกษศาสตร์ของ
ประเทศไทย. รายละเอียดของโมก
ราชินีได้ตีพิมพ์อย่างเป็นทางการ
ในวารสารพฤกษศาสตร์สากล Thai
Forest Bulletin (Botany)^๒ ของกรม
ป่าไม้ ซึ่งเผยแพร่ไปทั่วโลก.

ลักษณะทั่วไป

โมกราชินี (*Wrightia sirikitiae*
Middleton & Santisuk) วงศ์ Apo-
cynaceae วงศ์ย่อย Apocynoideae
เป็นไม้ต้นผลัดใบขนาดเล็ก, สูง
ประมาณ ๔-๖ เมตร เส้นผ่าน

รูปที่ ๑
ลักษณะต้นโมกราชินีบนภูเขาหินปูน

ศูนย์กลางของลำต้นประมาณ ๑๖-๒๔ เซนติเมตร, ทุกส่วนของต้นมียางสีขาวขุ่น. เปลือกนอกสีน้ำตาลอ่อน มีตุ่มใหญ่หนาแน่น, เปลือกในสีเขียวอ่อน. ลำต้นแตกกิ่งต่ำ กิ่งแขนงระเกะระกะ, พุ่มเรือนยอดรูปทรงกลมค่อนข้างโปร่ง, กิ่งอ่อนมีขนบางๆ ปกคลุมประปราย, กิ่งแก่เกลี้ยง สีน้ำตาล มีช่องอากาศกระจายทั่วไป.

ใบ เดี่ยว ออกตรงข้ามเป็นคู่ ในระนาบเดียวกัน, ก้านใบยาว ๔-๘ มิลลิเมตร, ใบรูปรี ยาว ๒.๖-๘.๓ เซนติเมตร กว้าง ๑.๗-๓.๙ เซนติเมตร, ปลายใบแหลมเป็นติ่งสั้นๆ, โคนใบสอบแหลมหรือมน, ขอบใบเรียบ, ผิวใบด้านบนและด้านล่างสีเขียวสด. เส้นกลางใบด้านบนเรียบเสมอผิวใบหรือเป็นแอ่งลงไปเล็กน้อย

ด้านล่างจึงนูนออกเป็นสัน. เส้นแขนงใบมี ๘-๔ คู่ เส้นใบเป็นแบบร่างแห. ผิวใบด้านบนมีขนสั้นห่างๆ ตามเส้นกลางใบและเส้นแขนงใบบางเส้น. ผิวใบด้านล่างมีขนนุ่มประปรายตามเส้นกลางใบและเส้นแขนงใบมีขนมากกว่าส่วนอื่น.

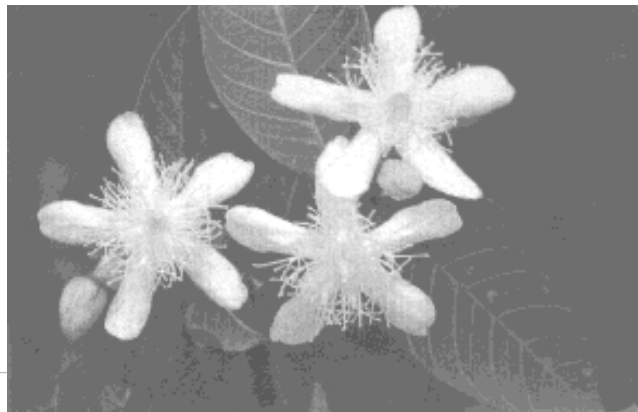
ดอก สีขาว กลิ่นหอมอ่อน, ออกเป็นช่อสั้นๆ ที่ปลายกิ่ง ช่อละ ๔-๘ ดอก, ช่อดอกยาว ๓.๙-๕.๑ เซนติเมตร, ก้านช่อดอกยาว ๒-๖ มิลลิเมตร. ใบประดับขนาดเล็ก หลุดร่วงง่าย. ก้านดอกยาว ๕-๑๒.๕

มิลลิเมตร มีขนประปรายเช่นเดียวกับก้านช่อดอก. ดอกมีขนาดและรูปร่างแตกต่างกันมากบนต้นเดียวกัน. กลีบเลี้ยง ๕ กลีบ ติดกันที่โคน ปลายแยกเป็นแฉกรูปสามเหลี่ยม ๕ แฉก ยาว ๒-๒.๑ มิลลิเมตร กว้าง ๑.๖-๑.๗ มิลลิเมตร, ปลายมน, ผิวด้านบนมีขนประปราย ด้านในเกลี้ยง ขอบกลีบมีขนห่างๆ. โคนกลีบเลี้ยงด้านในแต่ละกลีบมีต่อมนูน ๒ อัน สูงประมาณ ๐.๙-๑.๒ มิลลิเมตร กว้างประมาณ ๐.๙-๑ มิลลิเมตร. กลีบดอก ๕ กลีบ ติดกันคล้ายรูปแฉก เป็นหลอดทรง

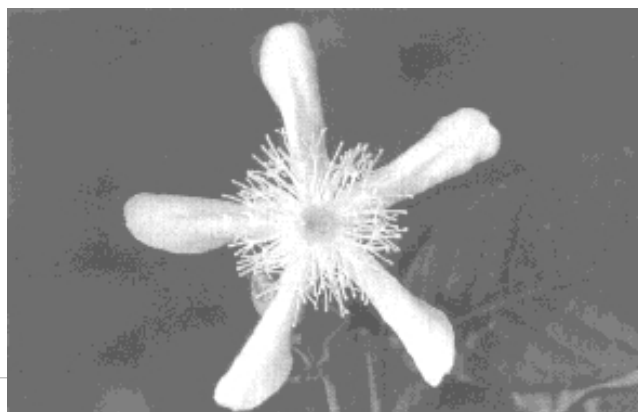
รูปที่ ๒
ลักษณะเปลือกลำต้น

รูปที่ ๓
ลักษณะช่อดอก

รูปที่ ๔
ลักษณะดอกประกอบด้วยรยางค์กลีบดอกที่เป็นริ้วเส้นฝอยจำนวนมาก

กระบอกแคบ ยาว ๑.๔-๑.๗ เซนติเมตร, กว้างที่สุดตอนโคนและคอดแคบกว่าตรงหลอดส่วนบน, ปลายหลอดแยกเป็น ๕ แฉก รูปไข่หรือรูปขอบขนาน, ปลายมน ยาว ๑.๔-๒.๕ เซนติเมตร กว้าง ๐.๖-๑.๒ เซนติเมตร มีขนสั้นละเอียดประปรายทั้ง ๒ ด้าน. รยางค์ของกลีบดอกมีจำนวนมาก เรียงเป็น ๓ ชั้น โคนก้านติดที่ฐานของแฉกกลีบดอก ลักษณะเป็นเส้นยาวเรียว, รยางค์ ๒ ชั้นนอกยาวประมาณ ๐.๘-๑.๒ เซนติเมตร ส่วนบนแยกเป็น ๒ แฉก, ปลายเป็นตุ่มมน. รยางค์ชั้นในสุดเป็นเส้นเดี่ยว ไม่แยกเป็นแฉก ยาว ๑.๗-๖ มิลลิเมตร ปลายเป็นตุ่มมน. เกสรเพศผู้ ๕ อัน ติดอยู่ที่ส่วนบนของหลอดกลีบดอกด้านใน ก้านชูเกสรสั้นมาก ยาวประมาณ ๒ มิลลิเมตร อับเรณูรูปกรวยแหลม ยาว ๙ มิลลิเมตร กว้าง ๒.๖ มิลลิเมตร. อับเรณูทั้ง ๕ อันประกบกันเป็นรูปเจดีย์คลุมยอดเกสรเพศเมีย. รังไข่มีขนาดกว้างและยาวประมาณ ๒.๕ มิลลิเมตร มีขนสั้นทั่วไป ก้านเกสรเพศเมียยาว

๑.๗ เซนติเมตร มีขนเช่นกัน, ยอดเกสรเพศเมียเป็นตุ่มกลม.

ผล ออกเป็นฝักคู่ รูปคล้ายกระบองยาว, ติดกันสั้นๆ ที่โคน, ปลายแยกห่างออกจากกันจนตั้งฉากซึ่งกันและกัน หรือมากกว่า. ฝักยาว ๘.๕-๑๔ เซนติเมตร กว้าง ๑-๑.๕ เซนติเมตร ผิวนอกมีช่องอากาศเป็นตุ่มกระจัดกระจาย. ฝักอ่อนสีเขียว. ฝักแก่สีน้ำตาลอ่อน แตกออกตามตะเข็บด้านในเมื่อฝักแห้ง, ภายในมีเมล็ดจำนวนมาก, รูปไข่แบน ยาว ๑.๔-๑.๖ เซนติเมตร กว้าง ๒.๔-๒.๘ มิลลิเมตร. ปลายเมล็ดเป็นกระดูกพูน ยาวประมาณ ๒.๖-๒.๙ เซนติเมตร พู่กระดูกบนแผ่ออกเป็นรัศมี ปลายลู่ลงสู่พื้น.

ถิ่นกำเนิด

พบขึ้นห่าง ๆ ไม้กึ่งต้น ตามซอกหินของภูเขาหินปูนที่แห้งแล้ง ในป่าละเมาะผลัดใบตามธรรมชาติ รอบอาณาเขตวัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี เพียงแห่งเดียว, จัดเป็นพรรณ

ไม้ถิ่นเดียว พบเฉพาะในประเทศไทย, มีสถานภาพเป็นพรรณไม้ที่หายากและใกล้จะสูญพันธุ์ชนิดหนึ่งของโลก, ออกดอกและเป็นผลในช่วงฤดูร้อน, ขยายพันธุ์โดยการเพาะเมล็ดหรือตอนกิ่ง เหมาะสำหรับนำมาส่งเสริมปลูกเป็นพรรณไม้ประดับพื้นเมืองของประเทศไทย. เนื้อไม้ลักษณะคล้ายไม้โมกมัน.

พรรณไม้ตัวอย่างต้นแบบ (type) : Thailand, Saraburi, Phra Phutthabat. Limestone hill behind Phra Phutthabat temple, 14° 43' N, 100° 47' E, 90 m altitude, dry limestone hill in thorny scrub, 27th February 2001, D.J. Middleton & T. Wongprasert 579 (A holotype; AAU, BKF, E, K, L, MO, NY, TCD isotypes)

พรรณไม้ตัวอย่างอื่น ๆ : Thailand, Saraburi, Phra Phutthabat, Santisuk & Smitinand s.n. (BKF), Wongprasert 012-02 (BKF).

รูปที่ ๕
ลักษณะช่อดอกและฝักคู่

เอกสารอ้างอิง

- Middleton DJ. Apocynaceae. In: Santisuk T, Larsen K, editors. Flora of Thailand 1999; 7 (Part 1): 1-153.
- Middleton DJ, Santisuk T. A new species of *Wrightia* (Apocynaceae: Apocynoideae) from Thailand. Thai Forest Bulletin (Botany) 2001; 29(August): 1-10.

Abstract ***Wrightia sirikitiae* Middleton & Santisuk, A New Species of *Wrightia* (Apocynaceae: Apocynoideae) from Thailand**

Thawatchai Santisuk

Fellow, the Academy of Science, the Royal Institute, Thailand

The Apocynaceae for the Flora of Thailand was published in 1999; it contains 10 species of *Wrightia*, among which one species was referred to simply as *Wrightia* sp. 1. This particular species, collected by Thawatchai Santisuk and Tem Smitinand on April 27, 1972, was not documented prior to this publication, owing to the lack of proper material. Further visits to the original collection site of the species resulted in the eventual recovery of a perfect sample in February 2001; this additional collection has provided the description of the new *Wrightia*. This new species of the genus *Wrightia* is strictly confined to the dry limestone hills of Amphur Praputthabat, Saraburi Province, is vulnerable as an endangered, endemic species. It is readily distinguishable from other *Wrightia* species by its remarkably numerous filamentous-like corona lobes. The specific epithet “*Wrightia sirikitiae* Middleton & Santisuk” has been given in honour of Her Majesty Queen Sirikit of Thailand, who has long been interested in the diversity and complexity of natural ecological systems.

Key word : *Wrightia sirikitiae* Middleton & Santisuk